

УДК 821.161.2.09

Олена КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) olencha1968@gmail.com

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДІАСПОРИ

У статті дитяча література діаспори розглядається як соціокультурний феномен, що ознаменувався репрезентацією української національної ідентичності. Наратологічний дискурс подає спостереження над окремими образами у творах для дітей як знаками-семами національно маркованої моделі світу. З'ясовано, що в дитячій літературі відбувається акумуляція національної культури, яка вчить мистецтва співіснування з природою, законів родинного життя, правильного вибору моделі поведінки, культури спілкування, мовного етикету

Ключові слова: українська національна ідентичність, українська ментальність, етнос, діаспора, наратологічний дискурс, мовний етикет.

Лит. 9.

Olena KRAVCHENKO-DZONDZA,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professo, Department of philological sciences and techniques of teaching in elementary school, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) olencha1968@gmail.com

REPRESENTATION OF NATIONAL IDENTITY IN THE DIASPORA CHILDREN'S LITERATURE

Children's literature of the Diaspora was a kind of Declaration of the Ukrainian people, significant development, representing the identity of this community outside of Ukraine, especially in its ethnically unique features. Research becomes particularly relevant issues such as national identity reflected in the works of writers. Social and cultural phenomenon In children's literature of the Diaspora is seen as marked by the representation of Ukrainian identity and mentality. Narratology discourse represents the observations on the individual images in the works for children as signs sememe marked national model of the world. The works of Ukrainian writers in the Diaspora successfully carries out function of representation of national identity through the expression of the traditions, customs and everyday life of Ukrainians, the Ukrainian world of nature. As shown by our study, children's literature of the Diaspora, representing the national identity of Ukrainian immigrants, also performs

a number of important functions: unifying, life-affirming, spiritual, Patriotic and so forth. Encoded in the text information appears as a moral dominant feature in images and situations that are tailored to a child's worldview – that the current criteria inherent in the writer-emigrant. Creativity for kids has become a kind of Declaration of the Ukrainian people, a milestone that represents the identity of this community, especially in its ethnically unique features.

Key words: *Ukrainian national identity, Ukrainian mentality, ethnicity, Diaspora, narratology discourse, speech etiquette.*

Ref. 9.

Елена КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА,

кандидат филологических наук, доцент кафедры филологических дисциплин и методики их преподавания в начальной школе Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) olencha1968@gmail.com

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ДИАСПОРЫ

В статье детская литература диаспоры рассматривается как социокультурный феномен, ознаменовавшийся репрезентацией украинской национальной идентичности. Наратологический дискурс представляет наблюдения над отдельными образами в произведениях для детей как знаками-семами национально маркированной модели мира. Выяснено, что в детской литературе происходит аккумуляция национальной культуры, которая учит искусству сосуществования с природой, законов семейной жизни, правильного выбора модели поведения, культуры общения, речевого этикета.

Ключевые слова: *украинская национальная идентичность, украинская ментальность, этнос, диаспора, наратологический дискурс, речевой этикет.*

Лит. 9.

Постановка проблеми. Дитяча література діаспори ХХ століття в історії української культури характеризується активізацією еміграційного процесу. Особливо бурхливим він став відразу після занепаду УНР. Українці за кордоном розгорнули напружену організаційну та культурно-освітню діяльність. Протягом десятиліть у діаспорі був накопичений значний духовно-культурний доробок, завдяки якому українські емігранти змогли зберегти свою національну ідентичність. Діаспора виконувала своєрідні компенсаційні функції щодо культури, науки історичної Батьківщини. Значна група української інтелігенції, отримавши статус політичної еміграції, створювала вартості, які віддзеркалювали поступ світової культури, нові напрями та стилі, галузі науки (зокре-

ма гуманітарної) і водночас зберігала кращі традиції вітчизняних шкіл. Однією з провідних сфер багатогранного, строкатого духовного життя українських громад на Заході є художня література. Її динамічний розвиток та професіоналізм авторів відображають високий освітній рівень сучасних поколінь зарубіжних українців, хоча україномовна читацька аудиторія постійно звужується. Незважаючи на цей та інші негативні фактори, значною активністю відзначається літературний процес серед української діаспори. Важливим чинником розвитку української літератури в західній діаспорі впродовж кількох десятиріч і до середини 90-х років ХХ ст. було Об'єднання українських письменників на еміграції «Слово» (ОУП «Слово»). Воно згуртувало й об'єднало творчі зусилля визначних літераторів-українців з найвіддаленіших кутків світу [2]. Письменники, створюючи твори для дітей у світі з його глобалізацією, інтеграцією, стандартизацією культурного життя, намагалися зберігати самобутні традиції, багатовікові культурні надбання українського народу, використовували й пропагували в творах ті переваги, що їм надає належність до українства. Отож саме дитяча література діаспори стала своєрідною декларацією українства, знаковим явищем, що репрезентувало ідентичність цієї спільноти поза межами України, передусім у її етнічно неповторних рисах. Тому особливої актуальності набуває дослідження таких питань як відображення національної ідентичності у творах для дітей письменників діаспори.

Аналіз досліджень. Окремі аспекти теми національної ідентичності порушували у своїх дослідженнях В. Янів, М. Костомаров, М. Шлемкевич, С. Крипський, І. Мірчук, В. Липинський, Д. Донцов, Ю. Липа, Д. Чижевський, В. Щербаківський, Я. Ярема та багато інших. Останній, спираючись на вчення К. Юнга, вважав, що українці, як інтроверти, є геніями культури, їм притаманні релігійність, творення нових світоглядів, вияв себе у ліричній поезії, музичному мистецтві, гуманітарних науках. [9].

Метою статті є спроба проаналізувати роль українських традицій і національних цінностей у дитячій літературі діаспори з урахуванням рис української національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Специфіка соціокультурної ситуації в Україні протягом століть полягала у накладанні політичних чинників на культурні й етнічні процеси, оскільки вони розвивалися в силу не внутрішніх органічних потреб, а зовнішніх. Тому українцям насильно нав'язувалися культурні нормативи панівних держав, включно зі створенням несприятливих умов для розвитку власної культури, виробленням комплексу культурної меншовартості: «Полонізація, австрійщення, мадяризація і особливо русифікація обертались переведенням освіти на

чужі мови заборонаю українських наукових, релігійних і особливо педагогічних публікацій відсутністю навчальних закладів культури денационалізацією провідної верстви, нездатної виконувати роль провідників української ідеї» [8].

Опинившись поза утисками, українці-емігранти намагались зберегти себе як окрему «історіотворчу одиницю» значною мірою завдяки своєму фольклорові та літературі [3, 38].

Національна ідентичність спирається на свідомий вибір і залежить від осмислення окремою особою, етнічною групою, нацією історичних, політичних, громадянських, духовних цінностей. Національне як соціокультурне пов'язує людей загальною пам'яттю, що зберігає традиції, віру, мову, спільний дух, специфічну ауру, ментальність, певну емоційну тональність буття, яких неможливо позбутися. Особливо це стосується літератури, яка є маркером національної незалежності.

Дитяча література виступає не лише засобом спілкування з дитиною, а є свідомим каналом трансляції інформації, до певної міри вираз несвідомого сприйняття світу. Література для дітей завжди емоційно насичена, вона відбиток чуттєвого переживання дійсності. Літературознавці доводять, що література виступає унікальною системою світобачення та самовираження кожної нації. В еміграції українська література — це той емоційний тон, який дає змогу представникам української національної спільноти розуміти один одного на глибинному несвідомому рівні. Дитяча література в цьому контексті сприймається як відповідальна й активна ділянка процесу самоідентифікації українців поза межами етнічної території.

Мистецтво максимально наближає до адекватного розуміння сутності тієї чи тієї епохи. Загальновідомо, що воно як соціальний інститут регулюється нормами, традиціями, цінностями тощо. Враховуючи те, що деякі цінності можуть бути наявними в усіх суспільствах, а інші — лише в певних спільнотах, спробуємо з'ясувати, якими є соціокультурні цінності українців у діаспорі крізь призму їхніх традицій.

Одна з видатних особистостей діаспори — письменниця, перекладач, художниця, популяризатор української літератури у Бразилії Віра Вовк (Селянська). Перу Віри Вовк належать наступні твори: «Триптих до циліндрових картин Юрія Солов'я», «Святий чай», «Молебень до Богородиці», «Зимове дійство», «Жіночі маски», «Вінок троїстий», «Весняне дійство». Богдан Рубчак слушно відзначив як константу поетичного світу письменниці «вміння сполучити чужинне оточення з українською душею» [2]. Лариса Онишкевич у своїй статті «Різні світи Віри Вовк» зазначила, що Віра Вовк до «рідного» ставиться як до «екзотики» і навпаки [3, 17].

Говорячи про поезію Віри Вовк, не можна оминати її перекладацьку діяльність – як глибоко усвідомлений обов’язок «плекати і презентувати вищі форми української культури» [3]. «Збірки легенд і казок «особливо чарівні своєю безпосередністю і простотою. Їх шість: «Різдвяна легенда», «Легенда про Христофора», «Легенда про Галині дружечки», «Легенда про писанку Свят-Миколи», «Легенда про керманича» та «Легенда про колоски». В усі ці легенди влітаються гуцульські вислови, і хоча вони написані в Ріо-де-Жанейро, – перед читачем відкривається барвистий гуцульський світ» [4, 9]. З-поміж названих творів особливу увагу привертає «Легенда про колоски», в якій «із усією силою виявляється віра письменниці у велику надземну любов до свого безталанного народу, і особлива філософія, філософія добра, що зобов’язує і на цьому світі й потойбік» [4, 9]. А для української дитини нею створені казки «Михайлик-Кучерик» і «Князівна Галочка і сирітка Анничка». В обох творах письменниця змальовує традиції Гуцульщини. У казці «Михайлик-Кучерик» описано долю маленького пастушка, який випасав вівці, грав на дудці. Хлопець настільки закоханий у рідну землю, що ріка «здавалася йому із щирого золота, а каміння в річищі – з самоцвітів» [6, 515]. У казці Князівна Галочка і сирітка Анничка» розповідає про сирітку, яка ліпить коників і півників із сиру, про казан, у якому традиційно гуцули варили куліш. Цей куліш не простий, а чарівний: розповідається казки, бринить, «мов на дримбі». У цих творах Віра Вовк акцентує увагу маленького читача на традиціях Гуцульщини.

Представницею української діаспори в Німеччині є Софія Парфанович (Вовчук), значну частину творчого доробку якої становить література для дітей і про дітей. Письменниця, шукаючи оптимальні шляхи до дитячої аудиторії, гармонійно поєднувала енциклопедичний виклад матеріалу з белетристичною інтригою, деталізацію зображення з життєвими узагальненнями, традиції національного дискурсу – з невід’ємністю відчуття всезагальної космічної підпорядкованості усього сущого на землі вищим законам буття. Оповідання розкривали світ української природи з її гармонією, що дозволяє спонукати дітей до захопленого пізнання дійсності [1, 204]. С. Парфанович творить реалістичний образ рідного лісу. Свідомий наративний вибір, «фотографічний» погляд дорослої людини на події з дитинства, коли з відстані років загострена потреба у документально точній реконструкції образу світу, в якому було затишно – простору комфортного перебування. Така наративна форма має на меті відтворення образу світу, який змушені були покинути батьки юних читачів, і який вони (читачі) повинні ідентифікувати як *свій* серед *інших* [1, 205].

Книга «У лісничівці» має архітектонічні ознаки циклу автономних у сюжетному плані оповідань, які поєднані між собою головними героями, місцем і часом подій (Бойківщина середини ХХ ст.) та образом наратора, що спрямованим на конкретний тип реципієнта, що доводить зрозуміла й доступна для юного читача мова оповідань, й довірливо-доброзичливий тон, і енциклопедійно-інформаційний дискурс, що забезпечує знайомство дитини зі складною та багатоманітною картиною великого світу з топосом батьківщини [1]. Здебільшого урбанізованому поколінню дітей українських емігрантів бракує спілкування з природою, тому письменниця ставить завдання подолати відчуженість між людиною й природою. «Щира любов до природи, яка променіє з кожної сторінки оповідання, є найкращим засобом звернути увагу молоді на красу, якої вона, вихована у великих містах, майже не знає, а то й недоцінює» [7].

Авторка акцентує увагу на патріотичному пафосі змісту: «Моря сині, глибокі, визолочені сонцем – чарівні, Ніягарський водоспад – могутній. Оцінювати їхню красу – ми навчилися, але не навчилися любити їх/.../ І що далі йдемо, то кращою, чарівнішою й дорожчою видається нам Україна, батьківщина наша. Ми любимо її, ми тужимо за нею» [7,181]. Пафос світоглядної системи письменниці збігається з емоційної наснаженістю її творів: «Може, нам пощастить колись вернутися туди, знову дихнути рідним повітрям наших луків і лісів та зустрінути хоч дітей тих людей, що там залишилися» [7,183].

Через описи звірів та птахів постає природна картина світу, де кожен має свою екологічну нішу: «Угорі по деревах бігають білки. Бронзові, вправні, меткі...Понад деревами ширяють орли, а яструби квілять у верхів'ях. Безліч лісових птахів викрикує та співає в кущах...» [7,75-76]. У відтворенні зовнішності птахів авторка вдається до порівнянь яскравого пір'я з предметами одягу, поєднуються етнічні, суто регіональні (здебільшого бойківські) та розповсюджені в європейській культурі назви предметів одягу: «...дятел, у смокінгу з червоною камізелькою». *Смокінг* є натяком на вишуканість птаха, а *камізелька* вказує на етнічні параметри наративу. Деталізація опису тваринного світу нагадує етнографічний ескіз. Метафоризація зовнішнього вигляду підсилена колвористичними епітетами: «У спілих житах жінки в червоних хустках і клірових спідницях виглядали, як великі квітки. Вони працювали хильцем, вилискуючи блискучими серпами. За ними йшли чоловіки в білих, полотняних одягах та темних лейбиках на спині і були схожі на бузьків» [7, 114]. Авторка доступною мовою знайомих їй з дитинства образів подає дитині, народженій поза межами України, уявлення про циклічність життя, його закони. Ці образи мають національний колорит,

усі згадані рослини ростуть на Бойківщині.

Образ природи у книзі оповідань «У лісничівці» національно маркований також низкою художніх прийомів і традиційних для української культури образів: «*Смереки та ялини* співали свою задумливу пісню»; «...*ялівці* стояли, обсіпані безліччю синяво-чорних ягід»; «Над річку ліс вибігав куцями, мережив її берег *калиною*, що до пізньої осені зберігала свої *червоні корали*» [7, 5].

Як зазначає І.Бурлакова, якщо у наратологічному аспекті текст постає як знакова структура, то подальший наратологічний дискурс передбачає спостереження над окремими образами як знаками-семами національно маркованої моделі світу [1, 209]. У дитячих творах С. Парфанович живуть прекрасні люди – люди високого відчуття гармонії та краси. Твори письменниці – це акумуляція національної культури, яка вчить не лише мистецтва співіснування з природою, а й законів родинного життя, правильного вибору моделі поведінки, культури спілкування, мовного етикету. Мова її юних героїв рясніє на шанобливі звертання до старших. Приклад високої мовної культури, доброзичливості, ввічливості, дотримання звичаїв та християнської доброчесності подано дорослі: «У ласці Божій зіставайте!»; «Доброго здоров'я, дорога пані!»; «Добридень, моя люба», «Слава Ісусу Христу, пане лісничий. – Слава на віки!» тощо.

Українознавче спрямування оповідань Софії Парфанович проявляється, зокрема, у детальному описі характеру бойківської храмової архітектури: «Ви бачили бойківську сільську церквівку з її своєрідним виглядом, таким дорогим кожному бойкові? Ви ще на цвинтарі, під старими, могутніми липами, але вже чуєте, як з церкви долітає спів і запах кадила... А ви назбирали по дорозі польового зілля, поклали його перед образом, сівши на лавку, молитесь собі побожно, розклавши старого молитовника, ще бабусиною» [7, 95-96].

Написана за умов вимушеної розлуки з рідною землею, книга «У лісничівці» стала не лише посланням юним українцям, а й спробою відтворення світу, що асоціюється в авторки з ретроспективною візією України, особливого ландшафту, колориту, її природного світу тощо. Для малих читачів така модель є необхідною і важливою в освоєнні незваної й далекої батьківщини, звідки емігрували їх батьки і на яку, можливо, вони колись зможуть повернутися [1, 222].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Творчість українських письменників діаспори успішно виконує функцію представлення національної ідентичності через вираження традицій, звичаїв, побуту українців, світу української природи. Як показало наше

дослідження, дитяча література діаспори, репрезентуючи національну ідентичність українських емігрантів, виконує також цілу низку важливих функцій: консолідує, життєстверджує, духовну, патріотичну тощо. Естетично закована в тексті інформація постає як моральна доміліанта, оформлена в образах та ситуаціях, адаптованих для дитячого світосприймання – ось загальноприйняті критерії, притаманні письменнику-емігранту. Творчість для дітей, народжених далеко від України, стала своєрідною декларацією українства, знаковим явищем, що репрезентує ідентичність цієї спільноти, передусім у її етнічно неповторних рисах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурлакова І. «Ми у руці тримаєм тільки зерна...»: новелістика на тлі маніфестацій МУРУ : монографія / Ірина Бурлакова. - К. : Якубець А. В. [приват. вид.], 2010. - 359 с.
2. Дибчук Л. Спадщина діячів літератури і мистецтва української діаспори Канади та країн Латинської Америки другої половини ХХ ст.-початку ХХІ ст. / Л. Дибчук [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua>.
3. Залеська-Онишкевич Л. Різні світи Віри Вовк / Лариса Залеська-Онишкевич // Сучасність. – 1987. – Ч. 9. – С. 16–26.
4. Колєньська Л. Віра Вовк. Її симбіоза українського, вселюдського і релігійного світів / Любов Колєньська // Наше життя (Нью-Йорк). – 1986. – Трав. – С. 8–10 ; Черв. – С. 7–8, 21.
5. Ластовецька-Соланська З. Роль традиції та національних цінностей у духовній культурі українців. / Зоряна Ластовецька-Соланська // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – Вип. 85 : Духовна культура України: традиції та сучасність : збірник наукових статей / редактор-упорядник М. М. Скорик. – К., 2010. – С.36-50.
6. Рідне слово. Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2 кн. Кн.2 / Упоряд. З.Д.Варавкіної та ін. – К.: Либідь, 1999.—550 с.
7. Парфанович С. У лісничівці / Софія Парфанович. – Детройт: б.в., 1966.– 183 с.
8. Черниш Н. Соціологія : курс лекцій / Н.Черниш. – Львів : Вид-во ЛБА, 1998. – С. 226.
9. Ярема Я. Українська духовність в її культурно-естетичних виявах / Ярослав Ярема [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://old.asv.gov.ua/content/nauka/editions/18/2012>.

REFERENCES

1. Burlakova I. «My u rutsi trymaiem tilky zerna...»: novelistyka na tli manifestatsii MURu : monohrafiia / Iryna Burlakova. - K. : Yakubets A. V. [pryvat. vyd.], 2010. - 359 s.

2. Dybchuk L. Spadshchyna diiachiv literatury i mystetstva ukrainskoi diaspory Kanady ta krain Latynskoi Ameryky druhoi polovyny KhKh st.-pochatku KhKhI st. / L. Dybchuk [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: <http://dspace.nbuv.gov.ua>.
3. Zaleska-Onyshkevych L. Rizni svity Viry Vovk / Larysa Zaleska-Onyshkevych // Suchasnist. – 1987. – Ch. 9. – S. 16–26.
4. Kolenska L. Vira Vovk. Yii symbioza ukrainskoho, vseliudskoho i relihiinoho svitiv / Liubov Kolenska // Nashe zhyttia (Niu-York). – 1986. – Trav. – S. 8–10 ; Cherv. – S. 7–8, 21.
5. Lastovetska-Solanska Z. Rol tradytsii ta natsionalnykh tsinnosti u dukhovnii kulturi ukraintiv. / Zoriana Lastovetska-Solanska // Naukovi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho. – Vyp. 85 : Dukhovna kultura Ukrainy: tradytsii ta suchasnist : zbirnyk naukovykh statei / redaktor-uporiadnyk M. M. Skoryk. – K., 2010. – S.36-50.
6. Ridne slovo. Ukrainska dytiacha literatura: Khrestomatiia: U 2 kn. Kn.2 / Uporiad. Z.D.Varavkinoi ta in. – K.: Lybid, 1999.—550 s.
7. Parfanovych S. U lisnychivtsi / Sofiia Parfanovych. – Detroit: b.v., 1966.– 183 s.
8. Chernysh N. Sotsiolohiia : kurs lektsii / N.Chernysh. – Lviv : Vyd-vo LBA, 1998. – S. 226.
9. Iarema Ya. Ukrainska dukhovnist v yii kulturno-estetychnykh vyjavakh / Yaroslav Yarema [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: <http://old.asv.gov.ua/content/nauka/editions/18/2012>. Yarema Ya. Ukrayins`ka dukhovnist` v yiyi kul`turno-estety`chny`x vy`yavax / Yaroslav Yarema [Elektronny`j resurs] // Rezhym dostupu: <http://old.asv.gov.ua/content/nauka/editions/18/2012>.